

Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Наставно-научном Већу

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука од 18. фебруара 2021. године именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације под насловом **“Институционална интеграција етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана“** кандидата Стефана Сурлића, у саставу: др Јован Теокаревић, професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, др Горан Башић, научни саветник Института друштвених наука и др Зоран Крстић, професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду . Комисија је детаљно прегледала и оценила наведену докторску дисертацију и на основу мишљења свих њених чланова о томе подноси следећи

РЕФЕРАТ

О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату

Стефан Сурлић је рођен 30. јануара 1989. године. Основне студије завршио је 2011. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, у року, са просечном оценом 9.58. Кандидат је 2012. године завршио мастер студије из политичке теорије и институција на Факултету политичких наука Универзитета у Београду (9,75). Академске 2012/2013. године уписује докторске академске студије политикологије - на Универзитету у Београду - Факултету политичких наука у оквиру којих је положио све испите са највишим оценама (10,00).

Стефан Сурлић је у току мастер студија изабран за сарадника у настави на предмету „Упоредна политика“. Од 2014. године ангажован је као истраживач сарадник, а од 2015. године као асистент за научну област „Политички системи“ на Факултету политичких наука и као истраживач у Центру за интердисциплинарне студије Балкана.

Кандидат је добитник неколико вредних стипендија. Добитник је стипендије Civil Society Scholar Awards Фондације за отворено друштво (2019-2020), ERASMUS+ стипендије за боравак на Универзитету у Салцбургу (2018/2019) и на Свеучилишту у Загребу (2016/2017), стипендије Фонда за младе таленте (2011/12), стипендије Конрад Аденауер Фондације (2010/11), стипендије Министарства просвете и науке (2008–2010) и стипендије Манк центра Института за међународне студије из Торонта (2007/2008).

Аутор је, или коаутор, више од 10 научних чланака из области упоредне политике, етнички подељених друштава и студија миграција: М14, М23, М24, М36, М45, М51, М53 као и уредник три зборника радова:

Чланци у часописима и зборницима:

Сурлић, Стефан, „Границе државе и револуције: статусна питања у петооктобарским демократским променама“, у: С. Орловић, Д. Ковачевић (ур.), *Двадесет година 5. октобра*, Центар за демократију, Факултета политичких наука, Фондација Ханс Зајдел, Београд, стр. 169-186, 2020.

Сурлић, Стефан, „Статус Косова као детерминанта односа Србије са организацијом северноатлантског уговора“, у: С. Сурлић, А. Поповић (ур.), *Реализација нормализације*, ЦИСБАЛК Факултета политичких наука, Фондација Конрад Аденауер, Београд, стр. 48-55, 2019.

Surlić, Stefan, “Who said Quotas? The Role of Serbia in Burden Sharing of the Migrant Crisis” In *Along the Balkan Route: The Impact of the Post-2014 ‘Migrant Crisis’ on the EU’s South East Periphery*, edited by Alexandra Prodromidou and Pavlos Gkasis, Berlin: Konrad Adenauer Stiftung, Jean Monnet Project Migrate+, 116-127. 2019.

Сурлић, Стефан, “Constitutional Design and Cultural Cleavage: UNESCO and the Struggle for Cultural Heritage in Kosovo”, *Croatian Political Science Review*, University of Zagreb, vol. 54, no. 4, pp. 109-125, 2017.

Сурлић, Стефан, „Избори у Француској 2017: Улазак Јупитера у Јелисејску палату“, *Политички живот*, Факултет политичких наука, Београд, бр. 14, стр. 39-49, 2018.

Сурлић, Стефан, „Избори у Немачкој 2017. и Западни Балкан: последице резултата“, *Политички живот*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 65-77, бр. 15, 2017.

Сурлић, Стефан, „Дејтонски споразум и конституционално дизајнирање Босне и Херцеговине“, у: С. Рапаић, Т. Кеџмановић, А. Врање (ур.), *Дејтонски споразум – две деценије мира и поуке за свет*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 88 – 96, 2016.

Сурлић, Стефан, „Институционални механизми представљања Срба на Косову – Студија случаја: Заједница српских општина“, у: Ј. Теокаревић, Б. Балићи, С. Сурлић (ур.),

Перспективе мултиетничког друштва на Косову, Центар за интердисциплинарне студије Балкана Факултета политичких наука, Београд, стр. 61-72, 2014.

Сурлић, Стефан, „Консоцијација – између теоријског конструкта и емпиријског модела“, у: Зоран Крстић (ур.), *Компаративна политика – есеји*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 27-42, 2014.

Сурлић, Стефан, „Појам, врсте и основна обележја парламентарног мандата“, *Годишњак 2013*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 51-64, 2013.

2. Основни подаци о дисертацији

Одлуком Универзитета у Београду – Веће научних области правно-економских наука, од 30. септембра 2019. године, кандидату Стефану Сурлићу је одобрена израда докторске дисертације под називом „Институционална интеграција етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана“.

Дисертација је у погледу форме и садржаја у складу са стандардима успостављеним Правилником о докторским студијама на Универзитету у Београду 2019. године. Дисертација је писана у А4 формату, фонтом *Times New Roman*, у величини 12 типографских тачака. Маргине су 22мм, а проред основног текста подешен на 1 ред. Дисертација садржи захтеване елементе, у које спадају насловна страна на српском језику, затим насловна страна на енглеском језику, страницу са информацијама о ментору и члановима комисије за одбрану дисертације, странице са подацима о дисертацији на српском и енглеском језику, садржај, текст тезе са поглављима, списак литературе, прилоге, биографију кандидата, изјаву о ауторству, изјаву о истоветности штампане и електронске верзије, те изјаву о коришћењу.

Дисертација кандидата Стефана Сурлића се састоји из седам целина подељених на увод, пет поглавља и закључак, по следећем редоследу: 1) Увод; 2) Теоријско и категоријално одређење предмета истраживања; 3) Мировни споразуми и институционални дизајн у постконфликтним системима Балкана ; 4) Улога међународних актера и домаћих политичких елита у одржању постконфликтних друштава ; 5) Домети помирења и вертикалне интеграције етничких заједница у контексту суочавања с прошлошћу; 6) Индекс постконфликтне трансформације балканских друштава 7) Закључак.

Дисертација садржи 183 стране, од којих су 10 посвећене навођењу 140 библиографских јединица које су поменуте у тексту дисертације. Библиографија дисертације укључује научне монографије, чланке из научних часописа и зборника и званичне документе.

I. Предмет и циљ дисертације

Теоријска литература плуралних, етнички подељених и постконфликтних друштава је најчешће фокусирана на функционисање институција и степен њихове демократичности уз ретко сагледавање комплексности процеса интеграције и обезбеђивање политичког легитимитета за системе настале након сукоба. Стога су предмет ове докторске дисертације донети институционалне интеграције етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана. Намера аутора је да покаже како одсуство идеје државе код различитих етничких заједница и њихових политичких елита у постконфликтном аранжману фундаментално одређује функционисање и сам опстанак јединственог политичког поретка.

Посебан изазов рада је диференцијација појмова који се у литератури често користе синонимично, као што су изградња мира, изградња државе или изградња нације. Такође, иако постоје значајне студије о изазовима демократизације у постконфликтним друштвима, у раду је фокус на трендовима који одређују капацитете држава насталих на мировним споразумима и плановима, без обзира на тип режима који се касније манифестовао.

Сложено конституционално дизајнирање имало је за циљ да припадници различитих етничких заједница услед неповерења створеног током сукоба у постконфликтном периоду изграде идентификацију са начелима и вредностима садржаним у највишим нормативним актима, а кроз успостављен демократски поредак посведоче лојалност широј друштвеној заједници којој припадају. Ова начела у духу су уставног патриотизма. С друге стране, политички представници су успостављеним институционалним аранжманом добили велику одговорност за одржање политичких система и процес интеграције. У раду се показало да њихова агенда и конкретно деловање поред спољашњег окружења представљају кључне факторе одржања постконфликтних друштава.

Рад осветљава постконфликтну праксу која је показала да су осетљива политичка питања због опасности од дубље поларизације друштва, често институционалне механизме доношења одлука замењивале неформалним форумима одлучивања. Стога су у одсуству базичног политичког консензуса међу елитама различитих етничких скупина, међународни представници, укључујући цивилне и војне мисије на терену заједно са регионалним заинтересованим актерима, постали константни медијатори и вето играчи, пресудни за одржање успостављених постконфликтних система.

Циљ рада је да покаже како постконфликтност није временски ограничен период, већ да је реч о институционализованој пракси, перманентном политичком стању које има директне последице по одржање јединствених политичких система. У оквирима новог институционализма, у раду се полази од *јасне намере* међународних представника да постигнутим мировним споразумима и плановима успоставе уставни поредак који би зауставио и потом онемогућио избијање новог сукоба. У циљу акомодирања етничких, религијских и других разлика креирани су политички системи у којима ће заједнице бити пропорционално заступљене у институцијама, уживати облик аутономије, а етничке политичке елите, уз обавезно учешће у власти, имати вето механизме заштите. Намера постигнутих мировних споразума је била да поред успостављања мира, нови политички системи превазиђу наслеђе сукоба, кроз делотворне институције и постепену интеграцију донедавно сукобљених страна. Такође, да се применом мировних споразума на терену уз сагласност политичких елита рат више не сматра опцијом, а уједно да се обезбеди основни пристанак припадника различитих етничких заједница. На тај начин, временом би се из јавног простора изгубио наратив конфликта а изградио поредак коме би већина грађана подарила политички легитимитет.

Ненамеравана последица је да су механизми заштите и представљености различитих заједница уместо интеграције и уставног патриотизма произвели подељена друштва у трајном постконфликтном дискурсу. Створен је *пут зависности* у коме су постојећи мировни споразуми и планови и даље предмет дубоких преиспитивања. Након окончања сукоба, мир је најчешће хибридризован, грађани различитих етничких припадности нису изградили релевантне друштвене кохезивне силе нити осећај припадности према актуелном политичком систему, одлуке етничких политичких елита су често ускраћене за базични консензус, а изгледи за помирење су директно у

корелацији са механизмима транзиционе правде. На крају, услед изражених друштвено-политичких сукоба, међународни актери су произведени у трајне посреднике, па чак и институционализоване субјекте постконфликтних политичких система.

Научни циљ овог истраживања је у првом кораку *научна дескрипција*, која обухвата опис институционалних механизма интеграције различитих етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана. Други научни циљ је *научна класификација* процеса који су предмет истраживања: класификација мировних споразума којим су успостављени нови политички системи, класификација модела политичког представљања етничких заједница у постконфликтним друштвима, класификација политичких субјеката и њихових овлашћења у представљању и заштити етничких заједница, као и класификација екстерних вето играча у постконфликтном политичком животу. Поред научне дескрипције и класификације, истраживање је пружило конкретна *научна објашњења* у погледу интеграције грађана различите етничке припадности, улоге политичких елита у постконфликтном друштву и домета међународног институционалног дизајнирања. Научно објашњење ће помоћи да се јасније сагледају узроци недовољне акомодације етничких идентитета и да се утврди улога политичких елита у процесу институционалне интеграције. У раду су понуђене и *научне прогнозе* о могућим правцима уставног редизајнирања постконфликтних друштава који одговарају сензитивним етничким идентитетима и који би омогућили већу институционалну делиберативност, чиме би се сузбили нефункционални и блокирајући облици политичког преговарања и остварила интеграција свих етничких заједница у новоуспостављене поретке.

II. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Хипотетички оквир докторске дисертације се састоји од једне опште хипотезе, пет посебних хипотеза и седамнаест појединачних.

Општа хипотеза: Политички системи Балкана успостављени мировним споразумима и плановима, након окончања међуетничких сукоба, нису успоставили функционалне институционалне аранжмане, интегрисали припаднике различитих етничких заједница и обезбедили легитимност успостављеног поретка.

Прва посебна хипотеза: Мировни споразуми и планови успоставили су трајни али хибридни мир, као и политичке системе са комплексним институционалним аранжманима који нису у потпуности акомодирали етничке идентитете.

Прва појединачна хипотеза: Мировни споразуми и планови су остварили трајни мир, али се конфликт у будућности не искључује као опција код грађана и њихових политичких елита.

Друга појединачна хипотеза: Мировни споразуми су и после неколико деценија од усвајања и примене, предмет друштвених и политичких преиспитивања и оспоравања.

Друга посебна хипотеза: Припадници етничких заједница нису задовољни успостављеним политичким системом, не сматрају га довољно акомодирајућим и легитимитет је уместо за успостављене институције резервисан за политичке елите које их представљају.

Прва појединачна хипотеза: Припадници етничких заједница, након конфликта нису остварили значајнију друштвену кохезију кроз повезивање и интензивирање контаката иако живе у оквиру истог политичког система.

Друга појединачна хипотеза: Већина припадника једне етничке заједнице не би гласала за политичке представнике који припадају другом народу односно етничкој групи.

Трећа појединачна хипотеза: Релевантна популација унутар једне или више етничких заједница не доживљава успостављену постконфликтну државу као своју политичку заједницу.

Трећа посебна хипотеза: Комплексни институционални аранжмани су омогућили политичким представницима различитих етничких заједница да одржавају status quo и буду вето играчи са могућношћу парализе институција.

Прва појединачна хипотеза: Политички представници различитих етничких заједница не остварују базични консензус око битних друштвених и државних питања.

Друга појединачна хипотеза: Политички представници кроз партије и покрете и даље уживају поверење и улогу браниоца партикуларних етничких интереса

Трећа појединачна хипотеза: Политички представници одређених етничких заједница имају капацитет да доведу у питање успостављен државни поредак и постојеће границе.

Четврта појединачна хипотеза: Не постоје назнаке јачања релевантних политичких опција које би се заснивале на некој другој основи осим етничкој.

Четврта посебна хипотеза: Екстерни актери представљају детерминанту одржања постконфликтних друштава у циљу превазилажења спорних статусних питања и редефинисања нефункционалих система.

Прва појединачна хипотеза: Већина припадника етничких заједница не верује да је мир и стабилност у њиховом друштву могућ без деловања међународних и регионалних актера.

Друга појединачна хипотеза: Већина политичких представника различитих етничких заједница не верује да је мир и стабилност у њиховом друштву могућ без деловања међународних и регионалних актера.

Трећа појединачна хипотеза: Екстерни актери су активно укључени у решавање актуелних отворених питања и статусних спорова.

Четврта појединачна хипотеза: Однос међународних актера и домаћих политичких елита допринео је заобилажењу институција и неформалном облику доношења одлука.

Пета посебна хипотеза: Процес достизања правде за жртве прошлих сукоба одређује домете помирења и заједничког живота међу припадницима различитих етничких заједница.

Прва појединачна хипотеза: Припадници различитих етничких заједница нису задовољни са процесом достизања правде за жртве рата.

Друга појединачна хипотеза: Институције постконфликтних система нису примениле механизме транзиционе правде.

Трећа појединачна хипотеза: Политичке елите нису допринеле процесу помирења и суочавања са прошлошћу након конфликта.

Четврта појединачна хипотеза: Припадници различитих етничких заједница перспективу помирења и заједничког живота везују за лојалност према постконфликтној држави.

III. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација под називом „Институционална интеграција етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана“ је подељена на седам поглавља.

У првом поглављу „Увод“ (стр. 1-12), кандидат представља тему дисертације, тачније, предмет истраживања, основне хипотезе, методе, очекиване резултате и научни допринос. Истраживачки проблем се ослања на досадашње теоријске дебате о уставном дизајнирању у дубоко подељеним и постконфликтним друштвима а специфично је везан за дебате о легитимитету, снази и обиму постконфликтне државе. На примеру Босне и Херцеговине, Македоније и Косова и Метохије као спорне територије, најављује се тестирање генерализованих пропозиција о изградњи мира, државе и нације након постизања међународних споразума или планова. Кандидат позиционира постконфликтност као перманентно стање које одликује успостављене системе. Централно питање које се поставља у дисертацији је: Зашто су, упркос сложеним интегративним институционалним дизајнима, друштва Босне и Херцеговине, Северне Македоније и аутономне покрајине Косова и Метохије (са спорним статусом) и даље постконфликтна и ускраћена за политички легитимитет од стране припадника различитих етничких заједница? Из примарног истраживачког питања кандидат изводи секундарна питања: Зашто постконфликтна друштва нису остварила интеграцију грађана различите етничке припадности? Зашто политичке елите у постконфликтном друштву не остварују базичан консензус око функционисања институција? Који су то фактори који имају позитиван, односно негативан утицај на политички легитимитет политичких система успостављених мировним споразумима? Да ли деловање политичких елита доприноси побољшању положаја заједнице коју представљају? Да ли је међународно институционално дизајнирање у постконфликтном друштву лимитираних исхода? У уводу је представљен методолошки оквир дисертације где се објашњава истраживачки приступ, спроведено мултидимензионално истраживање ставова грађана, експерата и политичких представника, које је комбиновало квантитативне и квалитативне методе, а дефинисан је и временски оквир компарације. Такође, у уводу су представљене хипотезе које ће бити тестиране.

Друго поглавље „Теоријско и категоријално одређење предмета истраживања“ (стр. 16-60) састоји се од пет потпоглавља.

У **потпоглављу 2.1** извршено је одређење постконфликтних друштава између императива изградње мира и политичке легитимности поретка. Конфликт је представљен као детерминанта која се константно обнавља и реинтерпретира у контексту савремених политичких појава и процеса. Стога се у овом поглављу ближе дефинишу дometи процеса

изградње мира и упоређују са паралелним процесом обезбеђивања легитимитета за новоуспостављена друштва.

У **потпоглављу 2.2.** се посебно обрађује појам легитимитета и истиче да је то једино средство централне власти у конкуренцији са осталим актерима система и вансистемских елемената који не деле лојалност према успостављеном поретку. На том трагу, аутор формулише две дефиниције легитимитета. Прва дефиниција институционалног или хоризонталног легитимитета - означава признање политичког ауторитета који обезбеђује функционисање оквира у коме грађани прихватају успостављен институционални аранжман. И друга дефиниција, интеграционог или вертикалног легитимитета, која се заснива на заједничким уверењима, а представља сагласност и признање постојеће политичке заједнице успостављене мировним споразумом или планом.

У **потпоглављу 2.3.** кандидат суочава појмове изградње мира и изградње државе истичући да њихово синонимича употреба крије тензију која се огледа у приступима, конкретним решењима и жељеним исходима. На основу представљених политиколошких оцена, кандидат уочава да се изградња државе често представља као елемент, суплемент или надоградња комплексног и дуготрајног процеса изградње мира, који је по свом обиму одавно изашао из оквира међународне интервенције ради окончања и спречавања даљих сукоба. Иако мир остаје фундаментална вредност, његово евентуално нарушавање се неретко представља као трајна претња за постконфликтна друштва. Последице, политички системи који су изашли из сукоба и своје заједнице изградили на мировним споразумима и плановима, захтевано поверење граде на перманентном дискурсу повезаности мира и државе.

У **потпоглављу 2.4.** пажња се посвећује концепту изградње нације. Кандидат истиче да је ангажман страних актера лимитиран на изградњу мира и технички процес успостављања и јачања државних институција, при чему се мало пажње посвећује изградњи јединствене политичке нације. Међутим, реч је о процесу који се не може наметнути од споља и да услед изразите етничке или религијске диференцијације, од унутрашњих капацитета зависи да ли ће кроз процес изградње нације бити омогућена изградња јединственог друштва и одрживе државе. Концепт изградње јединствене политичке нације може да задовољи потребу за неком врстом унутрашњег политичког

споразума или „друштвеног уговора“ који би државе настале после рата избавила из конфликтног наратива и тиме их учинила одрживим.

У посебном **потпоглављу 2.5** се обрађује концепт уставног патриотизма у дубоко подељеним друштвима. Обрађујући различите теоријске поставке кандидат одговара на питање да ли уставни усвојени услед диктата прекида оружаних сукоба имају капацитет да изграде политичке заједнице у којима доминира осећај лојалности према највишем нормативном акту успостављене државе. Као први аргумент истиче да у условима дубоке подељености уставни патриотизам може бити једина алтернатива сецесији. Друго, концепт уставног патриотизма се заснива на признању разлика, што може бити компликован али сигуран пут ка превазилажењу конфликтног наслеђа.

Треће поглавље **„Мировни споразуми и институционални дизајн у постконфликтним системима Балкана“** (стр. 50-104) састоји се од шест потпоглавља.

У одељку **3.1.** кандидат класификује мировне споразуме и планове наводећи да су документи који су означавали прекид сукоба или дефинисање статуса уједно представљали конститутивне акте нових политичких система. Посебно обрађена тема је и трајност међународних споразума стављена у контекст дебате о мировним споразумима као нужним и краткорочним решењима постигнутим у циљу прекида рата. Потпоглавље укључује и емпиријске показатеље примене мировних споразума и планова у постконфликтним друштвима Балкана.

Потпоглавље 3.2. посвећено је консоцијативним елементима који се често користе у циљу придобијања сукобљених страна да прихвате споразум. Кандидат укршта кључне аргументе који оспоравају или бране инклузивни модел дељења власти. Такође, реферишући се на раније теоријске претпоставке, анализира услове и могућности изласка постконфликтног друштва из консоцијативног модела. На основу добијених емпиријских показатеља (**одељак 3.6.**) о припадницима различитих етничких заједница и њиховим ставовима о вертикалној интеграцији, кандидат долази до закључка да дељење власти не значи да ће традиционалне поделе нестати и да ће се све разлике акомодирати. Домети консоцијација одређени су спремношћу политичких и друштвених актера да компромисно наставе да налазе најпогодне институционалне оквире. Сложени механизми управљања остају неминовност, јер плурализам поготово у постконфликтном наративу захтева више ангажовања, које се не може посматрати само кроз призму функционалности.

У потпоглављима 3.3, 3.4, 3.5. кандидат обрађује три студије случаја постконфликтних друштава на основу усвојених мировних споразума и планова, као и искуства функционисања консоцијативних механизма које касније испитује у емпиријским налазима.

Четврто поглавље „Улога међународних актера и домаћих политичких елита у одржању постконфликтних друштава“ (стр. 105-130) састоји се од два потпоглавља са два засебна емпиријска налаза.

У одељку 4.1. кандидат дефинише политичке елите и изводећи закључак да је почетни период изградње државе након конфликта детерминишући за креирање политичких елита и да пресудну улогу у њиховом етаблирању имају управо међународни представници. Сарадња са домаћим представницима која је страном фактору неопходна како би легитимизовала своју агенду изградње државе, првим носиоцима власти даје недостижну предност у односу на друге политичке играче који би се појавили у каснијем периоду. Та предност се очитава кроз одређивање правила игре у новом поретку, системску повезаност и међузависан однос који се креира са међународним актерима, и неконтролисан приступ ресурсима који се толерише ради обезбеђивања преко потребне стабилности у првим постконфликтним годинама. Међутим, емпиријски подаци су показали чврсту укотвљеност елита у етничко бирачко тело, али уједно и доминирајуће позитивне ставове грађана о исходима односа међународних субјеката са националним политичким представницима.

У потпоглављу 4.2. се додатно анализира однос међузависности између међународних актера и домаће политичке елите. Иако нису занемарљиве различите врсте утицаја који се негативно одражавају на успешност изградње постконфликтних друштава, аутор сматра да се не може тврдити да су међународни актери са предумишљајем креирали неодрживе системе којима лакше могу да управљају. Историја комплексних односа домаћих и страних актера негира линеарне и једнозначне процесе. Такође, многе појаве и процеси могу се окарактерисати као ненамеравана последица. Међутим, емпиријски показатељи су недосмислено указали на пресудну улогу међународних актера у одржању система, чак и неколико деценија након сукоба.

У оквиру петог поглавља **„Домети помирења и вертикалне интеграције етничких заједница у контексту суочавања с прошлошћу“** се налазе пет потпоглавља.

У одељку 5.1. дефинише се повезаност процеса изградње државе и институционалног суочавања с прошлошћу, док се у наредном (5.2.) посебан акценат ставља на механизме транзиционе правде у постконфликтним друштвима. Кандидат у овом делу рада истиче да су механизми транзиционе правде ограничени са неколико фактора: интензитетом ранијег сукоба, спремношћу елита да изграде националне институције са капацитетима суочавања с прошлошћу, као и доминирајућим интерпретацијама догађаја из прошлости које често имају етничке визуре. У потпоглављу 5.3 испитује се тензија између међународних актера и домаћих елита око одговорности за суочавање с прошлошћу која има директне везе са изградњом, односно разградњом постконфликтног легитимитета.

Наредна потпоглавља посвећена су изазовима помирења, колективној меморији који директно утичу да оквире успостављене државе. Према аутору, суочавање с прошлошћу и механизми транзиционе правде се не везује за помирење колико за неопходно признање новог поретка. Транзиција правде може представљати још сложенији изазов од демократске транзиције која је такође једна од циљева постконфликтне изградње државе. Међутим, за разлику од демократске транзиције која захтева борбу око типа режима али у оквиру неоспорне државе, исходи или неспровођење транзиционе правде могу довести у питање саму државу. Такође, друштва која су етнички подељена, поларизована и несучена са својом прошлошћу живе са конфронтацијама наротивима који креирају нове идентитете, у којима је основ прошли сукоб, а не јединствена политичка заједница.

Шесто поглавље под називом **„Индекс постконфликтне трансформације постконфликтних друштава Балкана“** (стр. 156-169) састоји се од четири потпоглавља који заједно чине окосницу статистичке обраде кључних податак добијених из емпиријског истраживања.

На основу експертске анкете, квантитативне обраде ставова грађана и комбинованог тумачења интервјуа са доносиоцима одлука, дефинисани су индикатори: Хибридизација мира; Етничке заједнице и вертикални, друштвени легитимитет; Улога елита у управљању конфликтима, расцепима и базични консензус; Улога међународних и

регионалних актера; и Помирење – суочавање с прошлошћу. Индекс постконфликтне трансформације је формиран највише на основу резултата истраживања ставова грађана, са приказима значајних одступања у ставовима са експертима и политичким актерима. Индекс постконфликтности је одређен на скали од 1 до 5 у којој индекс 1 означава друштво које је у потпуности и даље у постконфликтном оквиру док је индекс 5 – друштво које је у потпуно напустило постконфликтни оквир.

За сваки од поменутих индекса кандидат је дефинисао почетне индикаторе. Примењене су корелационе матрице (**потпоглавље 6.1.**) које указују на степен повезаности различитих варијабли. Такође, на одговоре испитаника примењене су стандардне процедуре за анализу релијабилности скала тј. интерне поузданости скала, применом коефицијента поузданости - Кронбахова алфа. На крају, применом модела вишеструке линеарне регресије испитан је утицај етничитета, образовања и старосне доби на индекс постконфликтне трансформације(**потпоглавље 6.4.**). Кандидат је утврдио да је етничка припадност и даље пресудна у одређивању ставова испитаника у односу на све остале потенцијалне идентификације.

У седмом завршном поглављу **„Закључак“**(стр. 170-172) кандидат резимира садржај дисертације. Потврђује своје хипотезе кроз закључке изведене из емпиријски података спроведеног истраживања и формира јасне теоријске поставке о специфичним одликама постконфликтних друштава Балкана. Свеобухватно мултидимензионално истраживање које је комбиновало ставове грађана, експерата и политичких представника омогућило је извођење неколико кључних закључака. Први је да фрагилност постконфликтних друштава, на којој се често инсистира, поседује својеврсну еластичност. Без обзира на честе парализе институција или ветирајућа права које могу искористи поједини политички актери, меморија сукоба и погодбени однос парафиран мировним споразумом чине значајне кохезивне факторе. Друго, упркос епитетима институционалне неодрживости сва три система егзистирају више деценија без озбиљне претње од великог сукоба. Треће, оспоравани консоцијативни елементи су можда неефикасни са позиције управљања, али институционално акомодирају различите идентитете и лишавају етничке групе колективног страха од евентуалне угрожености или системске дискриминације. Стога упркос неодговорним политичким порукама, не могу се детектовати појаве или

процеси који имају мобилизирајући капацитет за конфликт или резолутно напуштање институција заједничке државе.

IV. Остварени резултати и научни допринос

У раду је теоријски и емпиријски потврђено да политички системи Балкана установљени мировним споразумима и плановима нису успоставили функционалне институционалне аранжмане, интегрисали припаднике различитих етничких заједница и обезбедили легитимност успостављеног поретка. Такође, изнети су аргументи који иду у прилог полазној тези да постконфликтност није временски ограничен период, већ да је реч о институционализованој пракси, перманентном политичком стању које има директне последице по одржање јединствених политичких система. Иако различити термини имају своју улогу у ближем одређењу ових система, као што су етнички подељена друштва, консоцијативни модели, фрагилне или минималистичке државе, аутор потврђује тезу да претходни конфликт и након више деценија истрајава као референтна тачка друштвеног и политичког живота Босне и Херцеговине, Северне Македоније и Косова са спорним статусом.

У раду је компаративним приступом приказан развојни пут од момента усвајања и примене мировних споразума до изосталог процеса превазилажења сукоба, изградње институција и друштвене интеграције. Такође, рад је успео у намери да поброји и објасни кључне варијабле које су намерно или ненамерно произвеле подељена друштва у трајном постконфликтном дискурсу. Кроз диференцијацију процеса изградње мира и изградње државе презентован је однос међузависности у коме се перманентно налазе међународни актери, представници домаћих политичких елита и припадници различитих етничких заједница. Уједно препознат је институционални пут зависности који је постконфликтни оквир наметнуо као временску и идентитетску детерминанту проучаваних друштава.

Истраживање које је обухватало ставове грађана, ставове експерата и интервјуе са доносиоцима одлука потврдило је већину почетних хипотеза и статистичком обрадом омогућило формирање скале индекса постконфликтне трансформације. У оквиру првог индекса хибридизације мира потврђено је да су мировни споразуми и

планови остварили трајан мир, али се конфликт и даље не искључује као опција. Такође, показало се да су мировни споразуми после неколико деценија од усвајања и примене, предмет друштвених и политичких преиспитивања која не акомодирају већ додатно поларизују етничке идентитете. Кроз графички и табеларни приказ ставова грађана аутор јасно уочава да припадници етничких заједница поред незадовољства показују и дефицит сагласности са успостављеним системима, као и да су лојалност резервисали за своје представнике, иако су свесни да политичке елите не доприносе бољим друштвеним односима.

У оквиру индекса који се односи на политичке елите и остваривање базичног консензуса емпиријски налази се ослањају на теоријска полазишта да је политичким елитама у интересу да одржавају status quo и буду вето играчи са могућношћу парализе институција. У прилог им иде чињеница да нема назнака јачања релевантних политичких опција које би се заснивале на некој другој основи осим етничкој. Такође, на основу ставова грађана, али и мишљења политичких представника евидентно је да се посебно на примеру БиХ и Косова не остварује базични консензус око битних политичких и друштвених питања.

У раду се потврђује да међународни актери имају кључну улогу у дизајнирању као и одржавању балканских постконфликтних друштава. У више наврата међународни представници су у институционализованој форми били саставни део политичког система. Такође, за разлику од досадашње литературе која је презентовала незадовољство грађана страним присуством, спроведено истраживање показује да већина припадника различитих етничких заједница не верује да су мир и стабилност у њиховим друштвима могући без деловања међународних и регионалних актера, и да чак интеракцију на релацији међународни актери – домаће елите виде са позитивним исходима. На крају, потврђена је критика међународних мисија да својим присуством неретко дезавуишу постконфликтне институције, будући да се сензитивна питања и компромиси често постижу нетранспарентно и уз заобилажење формалних процедура.

Иновативни допринос овог рада огледа се и у квантитативном мерењу индекса директних политичких последица несучавања с прошлошћу. Резултати истраживања потврђују директну корелацију између процеса помирења и осећања

припадности датом политичком систему. Показало се да процес достизања правде за жртве прошлих сукоба одређује домете помирења и заједничког живота међу припадницима различитих етничких заједница и да је ово питање дуго било занемаривано и са аспекта науке и са аспекта конкретног институционалног деловања у виду примене механизма транзиционе правде. Потврђено је да постконфликтна друштва Балкана нису успела да се изборе за минимални заједнички именилац сукоба у прошлости и интерпретације које не би биле међусобно искључиве. Напротив, наратив „жртве и злочинци“ преселио се у политичку арену која додатно ослабљује неделотворне механизме дељења власти.

Конкретан допринос дисертације огледа се у дефинисању мерљивих категорија на основу којих се по први пут формулисао индекс постконфликтне трансформације за специфична балканска друштва. Такође, иако није наглашена перспекција у виду даљег развоја процеса у три одабрана друштва, рад несумњиво пружа одрживе инструменте којим би се са научно-истраживачке стране креирао путоказ за даља истраживања у овој области али и реализацију конкретних употребљивих политика.

У раду је аутор настојао да изгради теоријски одрживо и емпиријски потврђено полазиште за редефинисање приступа у студијама постконфликтних друштава. Закључио је да је први предуслов прихватање чињенице да етничка идентификација остаје трајна детерминанта у политичком животу мултикултурних и постконфликтних друштава. Такође, да се ниједан институционални аранжман до сада није показао као довољно акомодирајући да би у потпуности превазишао етничке расцепа, који су глобално присутни без обзира на географске координате, историјски контекст, тип режима (демократија или ауторитарна владавина), вертикалну организацију власти од унитарне до федералне структуре, као и степен економске развијености. Различити облици аутономије, комплексна институционална дизајнирања попут коносцијације и усмерени процеси изградње државе нису показали потпуну имуност на моћ фрагментирања која лежи у основи сусрета различитих етничких заједница у заједничком политичком друштву. Посебна искушења акомодације етничких партикуларитета стоје пред постконфликтним друштвима која имају императив очувања јединствене државе.

На крају, на основу квантитативних и квалитативних резултата истраживања изводи се закључак да је упркос етничким различитостима изостала политичка нација, што значи да се временом нису изградиле институције које би грађани и њихови

лидери, без обзира на идентитетску различитост, препознали као посебну вредност која захтева сагласност и лојалност. То уједно значи и да је сама држава фрагилна и упитна, јер су процеси изградње државе и изградње нације компатибилни, али врло често и међузависни.

V. Закључак

Докторска дисертација Стефана Сурлића **„Институционална интеграција етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана“** урађена је у складу са прихваћеном пријавом и представља оригинално научно дело. Дисертација испуњава методолошке стандарде и аргументацију који се захтевају од научног рада. Прецизно и систематично формулисан методолошки оквир истраживања, коришћена научна литература и емпиријска грађа, као и теоријски и методолошки утемељен процес научног објашњења представљају релевантну политиколошку студију која унапређује знања о дизајну политичких институција и њиховим ефектима у етнички подељеним и постконфликтним друштвима. Дисертација је посебно допринела емпиријским потврдама одређених теоријских поставки о постконфликтним политичким системима јер је тестирала и продубила генерализована сазнања из дебата те стога представља добру полазну основу за даља истраживања на ширем узорку постконфликтних друштава. На крају, дисертација је допринела објашњењу и разумевању многих појава и процеса који су у овом раду кроз индексе постконфликтне трансформације и квантификовани.

На основу претходно изнетих оцена Комисија предлаже Наставно-научном већу Факултета политичких наука да прихвати Реферат, формира комисију за одбрану у истом саставу и одобри одбрану докторске дисертације под називом „**Институционална интеграција етничких заједница у постконфликтним друштвима Балкана**“, кандидата Стефана Сурлића, и проследи дисертацију, реферат и своју одлуку у даљу процедуру Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

У Београду, 19. мај 2021.

КОМИСИЈА

проф. др Јован Теокаревић, председник
(Факултет политичких наука, Универзитет у Београду)

научни саветник др Горан Башић, члан
(Институт друштвених наука, Београд)

проф. др Зоран Крстић, ментор
(Факултет политичких наука, Универзитет у Београду)